GHEORGHE ŞINCAI

DE

PROF. D. MACREA

La 28 februarie s-au împlinit două sute de ani de la naşterea lui Gheorghe Şincai, unul dintre reprezentanţii străluciţi ai intelectualităţii noastre militante din trecut.

Condiţiile istorice în care a trăit Gheorghe Şincai scot şi mai mult în evidenţă meritele acestui luptător dîrz de la începuturile culturii noastre moderne. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cînd Gheorghe Şincai îşi începe activitatea de cărturar, Transilvania se găsea sub apăsarea Habsburgilor. Privilegiile aristocratice care durau de sute de ani, rezemate pe munca iobagilor romîni şi maghiari, păreau de nezdruncinat, cu toate răscoalele repetate ale celor oprimaţi. Reformele iluzorii introduse de Iosif al II-lea n-au schimbat cu nimic situaţia iobăgimii, la a cărei menţinere în mizerie şi întuneric era interesată în mod solidar nobilimea celor trei naţiuni «receptae». Poporul romîn, alcătuit în acea vreme din iobagi şi o mică burghezie în curs de formare, suferea o dublă apăsare: socială şi naţională. Unirea unei părţi din romînii transilvăneni cu biserica Romei n-a adus nici o schimbare în situaţia poporului romîn, ci doar consolidarea cîtorva privilegii clericale. Ieşirea din această situaţie cerea, pe lîngă o mare hotărîre de luptă, şi alegerea celor mai potrivite mijloace pentru a schimba cursul unei istorii vitrege şi de nesuportat.

Figura lui Gheorghe Şincai se conturează în cadrul acestei acţiuni istorice de luptă pentru drepturile poporului romîn asuprit şi pentru progresul lui social şi cultural.

Armele alese de Gheorghe Şincai şi de tovarăşii săi de luptă, Samuil Micu şi Petru Maior, pentru a legitima egalitatea în drepturi a poporului romîn şi pentru a-i defini individualitatea lui distinctă între celelalte popoare ale Transilvaniei, au fost istoria şi lingvistica. Aceste arme le-au fost impuse de con-

BDD-A30811 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 05:57:09 UTC)

diţiile istorice ale vremii. Nobilimea transilvăneană îşi justifica privilegiile prin originea ei aleasă şi prin vechimea ei istorică. Ea desconsidera poporul romîn format din iobăgime, socotindu-l venit, atît în Transilvania cît şi în Principate, din sudul Dunării, în cursul evului mediu. Atribuind poporului romîn şi limbii sale o origine exclusiv romană, o descedenţă deci mai impunătoare şi mai veche decît a nobilimii, Şincai şi tovarăşii săi de luptă au căutat să-i justifice drepturile politice care rezultau din vechimea şi continuitatea lui neîntreruptă pe aceste locuri. În acest scop, ei încep a scrie, pentru întîia oară, limba romînă cu caractere latine, întrebuinţînd o ortografie etimologistă spre a se recunoaşte originea latină a fiecărui cuvînt, iar pentru a da limbii romîne un caracter pur romanic, ei încearcă să introducă în vocabularul ei cuvinte luate de-a dreptul din dicţionarele latine.

Concretizarea crezului lingvistic al Şcolii ardelene, creată de ei, s-a făcut mai întîi în «Elementa linguae daco-romanae sive valachicae», publicată de Samuil Micu şi Gheorghe Şincai, la Viena, în 1780, şi retipărită apoi în 1805 numai de Şincai. Aceasta este prima gramatică tipărită a limbii romîne, care, cu toate exagerările ei, a avut meritul de a fi atras atenţia romaniştilor străini asupra limbii romîne, limbă de care ei nu se ocupaseră pînă atunci. Ea a servit însă şi ca bază a rătăcirilor latiniste de mai tîrziu, în încercarea de a se crea o limbă artificială, latină cu orice preţ şi străină de popor, rătăcire care a culminat în faimosul dicţionar academic al lui A. T. Laurian şi I. C. Massim din 1873—1876. [1]

Dacă ideea latinităţii este în centrul activităţii lui Gheorghe Şincai, Samuil Micu şi Petru Maior, ar fi o denaturare simplistă să reducem crezul şi lupta vieţii lor numai la atîta. Gheorghe Şincai a fost o personalitate complexă, care s-a impus printr-o activitate bogată în numeroase domenii. Munca şi lupta lui neobosită au fost călăuzite de dorinţa de a fi folositor poporului, de a sta aproape de nevoile lui, de a-l îndruma şi ajuta necontenit. Şincai este cărturarul luptător care foloseşte toate împrejurările ce i se oferă pentru a servi cauza poporului său. Cînd, în 1774, este trimis la Roma la Colegiul «de propaganda fide», el caută şi strînge documente istorice pentru legitimarea drepturilor poporului romîn desconsiderat de nobilime, iar cînd se întoarce de la Roma renunţă la haina de călugăr, mărturisind că a îmbrăcat-o numai pentru a se putea înarma cu ştiinţa menită să servească cauza naţiunii lui oprimate.

Între 1782 şi 1794, ca director al puţinelor şcoli romîneşti din Transilvania acelei vremi, Gheorghe Şincai răspunde nevoilor practice ale ridicării culturale a maselor printr-o muncă asiduă şi plină de succes. Prin stăruinţa lui se înfiinţează în Transilvania trei sute de noi şcoli primare, pe care le in-

[1] A. T. Laurianu şi I. C. Massimu, Dicţionariulu limbei romane. Tomu I. A-H; Tomu II (colaborator Iosefu Hodosiu şi G. Baritiu) I-Z; (Tom. III) Glossariu, care coprinde vorbele d'in limb'a romana straine prin originea sau form'a loru, cumu şi cele de origine indouiosa. Bucureşti, 1873—1876.

BDD-A30811 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 05:57:09 UTC)

spectează permanent oricît de îndepărtate erau. În actele Sinodului ţinut la Blaj în 18 decembrie 1792, se arată că Şincai nu şi-a cruţat nici « osteneala, nici sănătatea » în îndeplinirea acestei sarcini. Pentru a asigura acestor şcoli nivelul de învăţămînt corespunzător, Şincai scrie o serie de manuale şcolare în limba romînă care nu existau pînă atunci: o gramatică latino-romînă, două abecedare, un manual de aritmetică, iar în manuscrisele rămase la moartea lui s-au mai găsit, între altele, un dicţionar latin-romîn şi romîn-latin şi o « Istorie a firii » cuprinzînd date din ştiinţele naturii, lucrări destinate de asemenea învăţămîntului. Acţiunea pentru organizarea administrativă şi înzestrarea didactică a şcolilor, precum şi legarea conţinutului învăţămîntului de progresul ştiinţei şi de cerinţele practice ale vieţii, fac din Gheorghe Şincai un precursor al şcolii legată de popor şi devotată nevoilor lui. Pe acest drum au mers cu strălucire mai tîrziu Gheorghe Lazăr şi numeroşi alţi dascăli transilvăneni din secolul trecut, care, în Transilvania sau ca emigranţi în Principate, au deschis şcoli şi au scris cărţi didactice pentru a ridica poporul prin ştiinţă şi cultură.

Gheorghe Şincai a trăit cu intensitate momentele de luptă ale poporului asuprit din vremea lui. El n-a luat parte directă la răscoala lui Horia, dar în cadrul represaliilor care au urmat acestei mari insurecţii populare, Şincai a fost mereu suspectat de a fi fost unul din instigatorii ei. În acţiunea politică dusă de poporul romîn pentru revendicarea de drepturi, Şincai a luat însă o parte activă. El a fost printre inspiratorii actului istoric redactat de Ştefan Meheşi sub titlul « Supplex libellus Valachorum » din 1791, manifestîndu-se şi în mod direct în această acţiune prin răspunsul documentat şi plin de demnitate dat istoricului sas Eder, care contesta temeinicia argumentelor cuprinse în acest important memoriu. Criticii lui Eder el îi răspunde printr-o lucrare atît de dîrză şi de justă, încît cenzura vremii i-a înterzis publicarea (« Responsum ad crisim Caroli I. Eder in supplicem libellum Valachorum Transilvaniae »). Opera de bază a lui Şincai, « Hronica romînilor şi a mai multor neamuri », spre deosebire de cronicile romîneşti de pînă atunci, care înregistrau pasiv întîmplările din trecut, este şi ea o armă de luptă prin bogăţia argumentării istorice a drepturilor poporului romîn şi prin nenumăratele aprecieri critice asupra epocii contemporane autorului. Ea expune întîmplările dintre anii 86—1739, cu care prilej Şincai îşi arată sentimentele şi ideile lui înaintate, starea socială înapoiată a Transilvaniei stăpînită de nobilime. Iată, spre exemplu, cum prezintă « Hronica » starea iobagilor transilvăneni: ...« ba proştii la atîta ajunsese pe vremea mea de se vindea ca dobitoacele...; afară de slujbele pe care le făceau domnilor pămînteşti, începînd de luni pînă sîmbătă seara în toată săptămîna preste tot anul, duminica, fiindcă alta nu se putea lucra, domnii pămînteşti pre iobagii săi îi trimitea cu cărţi pe la alţi domni. »[1]

Adversar al tendinţei episcopilor de la Blaj de a catoliciza biserica, Şincai se ridică în « Hronică » împotriva lăcomiei clerului din vremea lui, scriind

[1] G. Şincai, Hronica romînilor şi a mai multor neamuri, Iaşi, 1853-54, vol. II, p. 136.

BDD-A30811 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 05:57:09 UTC)

că « numai punga ta o voiesc ca să-şi umple pungile lor ». El este un adversa hotărît al iezuiţilor, a căror perfidie ajunsese s-o cunoască bine în cursul studiilo sale la Roma. Şincai arată că iezuiţii îşi datoresc succesul originii lor nobile instrucţiunii rafinate şi frumuseţii lor fizice: În rîndurile lor « nu să primea alţii — scrie Şincai — fără numai aceia care erau, au foarte de mare talent au de mare viţă şi bogat neam, au prea frumoşi; cu care trei lucruri avea între sine pe cei mai zdraveni oameni, pentru că cei cu mintea mare străbătea toate, cei d neam mare împlinea toate prin rudeniile sale, cei frumoşi erau văzuţ la toţi şi mai ales la femei prin care apoi lucra cum vrea. Nici c minciună, căci o am citit aceasta în regulile lor cele ascunse şi numai cu manuscrisele pe care eu însumi le-am dat din porunca cardinalului Ştefan Borgia să le lege ».[1] Duşman al urii dintre naţionalităţi, Şincai arată cît de păgubitoare era situaţia creată de nobilimea maghiară prin desconsiderarea altor neamuri.

Nu este deci de mirare ca un om atît de îndrăzneţ în atitudini şi păreri şi atît de incomod pentru stăpînii de la Viena şi pentru servitorii prea supuşi ai acestora de la Blaj să fi îndurat toate persecuţiile şi loviturile din partea celor ce apărau ordinea pe care Şincai voia s-o dărîme. Destituit în 1794 din postul de director al şcolilor romîneşti din Transilvania şi arestat apoi timp de zece luni, Şincai scapă cu mare greutate de condamnarea care i se pregătise. Operele lui nu se pot publica din pricina cenzurii care le interzice tipărirea. Nici răspunsul dat lui Eder, nici « Hronica » n-au putut fi deci, în vremea lor, răspîndite şi cunoscute. De atunci începe pentru Şincai o viaţă de rătăcire pe la prieteni şi admiratori, făcînd servicii de corector de tipografie şi de meditator în casele oamenilor cu idei înaintate. Încercările de a-şi recîştiga un post la stat au fost zadarnice. Preocupat de « Hronica » sa, la care a lucrat 34 de ani fără a fi reuşit să o publice (ea a fost publicată abia în 1853 la Iaşi), Şincai rătăceşte necontenit la Oradea, Budapesta, Viena, purtîndu-şi manuscrisul bogat în nişte desagi de lînă. A murit departe de prieteni şi cunoscuţi, într-un sat din Ungaria de nord, la 2 noiembrie 1816. A fost sfîrşitul firesc al unui luptător răzvrătit împotriva unei lumi încă prea puternică atunci pentru a putea fi dărîmată.

Veneraţia de care Gheorghe Şincai s-a bucurat după moartea sa este exprimată, între altele, în cuvintele însufleţite ale lui Al. Papiu Ilarian, care îi face următorul portret caracteristic — după mărturii contemporane — în discursul de recepţie rostit la Societatea Academică Romînă, în 16 septembrie 1869: « Căutătura-i era îndrăzneaţă şi insuflătoare de respect, dar în trăsăturile feţei puteai cunoaşte adîncimea gîndurilor şi necazurilor cu care toată viaţa avusese a se oşti. Avea vocea sonoră, bărbătească, vorbea apăsat, bine articulat, liber şi cu îndrăzneală, ca bărbatul care are de unde şi ştie ce să vorbească, fiind sigur de mintea şi abilitatea lui. Din vorbele lui vedeai îndată că omul multe simte şi multe îndrăzneşte... Mersul, starea şi toată purtarea sa era măreaţă; simţeai

[1] G. Şincai, Hroniea românilor şi a mai multor neamuri, Iaşi, 1853—54, vol. II, p. 306.

BDD-A30811 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 05:57:09 UTC)

îndată spiritul înalt ce locuia într-însul, nu mai puțin omul plin de încredere și sigur de lucrarea sa».[1]

Este incontestabil că activitatea lingvistică a lui Gheorghe Șincai, Samuil Micu și Petru Maior are meritul de a fi constituit începutul studiului structurii latine a limbii noastre. Ea prezintă însă lacune și erori serioase. Romanitatea exclusivă a limbii romîne cu excluderea elementului slav s-a dovedit a fi tot atît de potrivnică adevărului, ca și derivarea limbii romîne din latina clasică. Dominația aproape exclusivă a școlii latiniste în lingvistica noastră din secolul trecut, consolidată prin pozițiile oficiale ocupate de reprezentanții ei, a avut un efect negativ pentru cunoașterea științifică a istoriei limbii romîne și a constituit o frînă în impunerea principiului fonetic în ortografia noastră. Exagerările Școlii ardelene se datoresc însă, în parte, și concepției raționaliste dominante în lingvistică la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Ca în toate celelalte domenii ale științei, în care raționalismul idealist exagera ideea perfectibilității, domina și în lingvistică credința în posibilitatea transformării limbii prin acțiunea conștientă și metodică a învățaților, ignorîndu-se evoluția ei istorică. Este caracteristică, în această privință, cererea făcută «Convențiunii» de abatele Grégoire, în Franța, de a fi suprimate prin lege toate dialectele și de a fi impus dialectul parizian ca limbă oficială pentru întreaga țară.[2] Ceea ce n-a reușit abatele Grégoire în Franța și nici Școala ardeleană la noi au izbutit însă, în acea vreme, Korais (1748-1833), în Grecia, prin elenizarea forțată a limbii literare grecești și Kazinczy (1759-1831), în Ungaria, prin maghiarizarea terminologiei științifice. Înlăturarea limbii artificiale preconizate de latiniștii din secolul al XIX-lea și impunerea principiului fonetic în scrierea limbii romîne sînt rezultatul luptei marilor noștri scriitori care au folosit în operele lor limba vie a poporului, N. Bălcescu, Al. Russo, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, M. Eminescu, I. Creangă, I. L. Caragiale, G. Coșbuc, M. Sadoveanu, precum și al luptei lingviștilor noștri progresiști din trecut, Al. Lambrior, Bogdan Petriceicu Hasdeu, H. Titkin și alții.

Ca istoric însă Șincai a avut idei progresiste. Ele au jucat un rol important în lupta împotriva regimului feudal asupritor, în trezirea conștiinței naționale, în întărirea ideii de libertate națională și socială, în trezirea maselor populare din întuneric și opresiune. Aceste merite ale «Hronicii», ca și exemplul vieții lui de luptător dîrz și demn în condiții din cele mai vitrege, ne îndreptățesc să-l socotim pe Gheorghe Șincai printre figurile măreție ale acelor înaintași care au deschis poporului nostru calea spre viața liberă și independentă de care se bucură astăzi.

---

[1] Al. Papiu Ilarian, Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai den Șinca. Discurs de recepție în ședința publică a Societății Academice Romîne din 14 sept. 1869, București 1869 p. 28.

[2] B. P. Hasdeu: Cuvinte din bătrîni, vol. III. Principie de lingvistică, p. 154.

BDD-A30811 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 05:57:09 UTC)